

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ТЕХНОЛОГІЙ ОПРАЦЮВАННЯ ДИСКУСІЙНИХ ПИТАНЬ)

У статті розглядається проблема застосування дискусії і її різновидів на уроках української мови в старших класах, висвітлено етапи організації дискусії, визначено критерії оцінювання, подано практичні поради вчителям щодо побудови навчального процесу на основі інтерактивної взаємодії з учнями.

Ключові слова: спілкування, дискусія, інтерактивні технології, форми дискусії.

Постановка проблеми впровадження в навчальний процес старшої школи технологій опрацювання дискусійних питань обумовлена соціальними й ідеологічними перетвореннями в Україні, які викликають необхідність виховання творчої особистості та переосмислення сформованої системи навчання й виховання (Державна національна програма «Освіта» (Україна в ХХІ ст.)).

Учні старших класів прагнуть до самостійного творчого пошуку, який пробуджує радість, виховує почуття гідності, самоповаги. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема застосування технологій опрацювання дискусійних питань як форми навчальної роботи на уроках. Правильно організовані дискусії допомагають старшокласникам проявити себе, показати свої здібності, таланти, викликають бажання не просто копіювати, повторювати сказане вчителем, а вносити в діяльність елементи творчості, використовуючи набуті раніше знання, доводити розпочату справу до кінця самостійно, без сторонньої допомоги. Навчальні дискусії, хід яких регулюється вчителем, уміло спрямовують розумову активність школярів, формують у них готовність

переборювати труднощі під час розв'язання складних завдань, заохочують ініціативність учнів, розвивають творчу активність [1].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Дискусія як публічне обговорення будь-яких проблем, суперечних питань аналізується насамперед у літературі з проблем риторики. Однак, зважаючи на те, що в ораторському мистецтві дискусія розглядається в основному з погляду красномовності, майстерності мовлення, неможливо говорити про особливості використання дискусії в навчальному процесі як форми роботи на уроках в школі. Адже учні підліткового віку ще не володіють майстерністю мовлення, що є необхідною умовою проведення такої дискусії, про яку йдеться в літературі з риторики. Отже, виникла потреба в наукових дослідженнях, які дадуть змогу обґрунтувати принципи та умови проведення дискусії в навчальному процесі середньої школи. Слід зазначити, що початок стійкого інтересу психологів до феномену дискусії припадає ще на 30-ті роки ХХст. і пов'язаний з роботами видатного швейцарського психолога Ж. Піаже, який довів, що завдяки механізму дискусій з однолітками, а також із старшими й молодшими дітьми дитина позбувається рис егоцентричного мислення і вчиться погоджуватися з поглядами інших. Такі сучасні вітчизняні педагоги, як Н. Мойсеюк, С. Пальчевський, навчальні дискусії вважають методом стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності. С. Смирнов, І. Котова, Є. Шиянов дискусію як організацію обговорення навчального матеріалу подають у групі методів розвитку психічних функцій, творчих здібностей і особистісних якостей тих, хто навчається, куди, окрім дискусії, входять творчі завдання; постановка проблеми чи створення проблемної ситуації; створення креативного поля; переведення ігрової діяльності на творчий рівень. [3]. О. Пометун вважає дискусію ефективним методом у контексті технологій інтерактивного навчання, виокремлюючи її різновиди. На думку дослідниці, дискусія як інтерактивний метод навчання сприяє розвитку критичного мислення тих, хто навчається, дає можливість обрати власну позицію, формує навички аргументації та одстоювання своєї

думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми [4]. Окремих аспектів дискусійного навчання торкалися У. Глассер (переваги дискусійного навчання), С. Дем'янчук (дискусія як засіб мотивації навчальної діяльності), Н. Михальчук (психологічні умови ефективності навчальної дискусії) та ін. Втім, в українській методичній літературі аналіз дискусії як методу навчання досі розроблений недостатньо. Дається взнаки брак конкретних рекомендацій і порад стосовно організації й проведення різних форм дискусії, особливо потрібних молодим викладачам. Адже в педагогічному середовищі доволі поширеною є думка, що для якісного проведення дискусії необхідна мобілізація всієї педагогічної майстерності, якої якраз і бракує викладачам-початківцям.

Мета статті – розглянути технології опрацювання дискусійних питань, висвітлити етапи організації дискусій, визначити критерії її оцінювання, подати поради учасникам дискусії.

Виклад основного матеріалу. На думку деяких педагогів, за ефективністю передавання інформації навчальні дискусії поступаються лекціям, однак для закріплення фактичного матеріалу, його творчого усвідомлення й формування ціннісних орієнтацій вони є ефективнішими. Перевагами дискусії в засвоєнні учнями матеріалу є обмін інформацією, наявність різних думок і припущень, можливість аналізувати й критикувати будь-яку думку, стимулювання учасників до пошуку спільної думки та ін.

На нашу думку, у старших класах технології опрацювання дискусійних питань є надзвичайно ефективними, адже учні мають активний і творчий характер мислення, бажання висловити свою точку зору, довести її правильність. Використання методів і прийомів опрацювання дискусійних питань сприяє розвитку комунікативних умінь, глибокому розумінню проблеми, навичок оперування аргументами, критичного мислення. Під час такої роботи у старшокласників удосконалюються також навички зважати на думки інших, визнавати вдалі аргументи, краще розуміти іншого, уточнювати власні переконання й формувати позицію.

У науковій літературі широко представлені форми дискусій. Досить часто дослідники на позначення однакових форм дають різні поняття, що ускладнює їх засвоєння. Так, метод обговорення дискусійного питання, за якого учасники об'єднуються в дві групи, утворюють кола й розміщуються навпроти, називають «крутилкою» (рос. – «вертушка», Єрохіна М., Короткова М.), «концентричними колами» (Рудиня В., Баханов К.), «каруселлю» (Пометун О., Пироженко Л.). Метод, який ґрунтується на обговоренні проблеми в невеликій групі з подальшим викладом позицій у вигляді коротких виступів, називають «панельною дискусією» (Рудиня В.) або «засіданням експертної групи» (Короткова М.). Серед інших форм дослідники пропонують такі варіанти обговорення дискусійних питань, як «судові засідання» (К. Баханов), «ток-шоу» (Пометун О.), «дискусія з елементами ігрового моделювання» (Короткова М.). Варто зазначити, що всі представлені форми дискусії мають спільні риси: в основі лежить елемент гри та драматизації, а також погляд на проблему з позиції «учасників подій». Тому, на нашу думку, для цих форм доцільно використовувати назву «дискусія з елементами ігрового моделювання». Розглянемо деякі форми дискусії.

«Засідання експертної групи» («панельна» дискусія) є такою формою дискусії, коли окремі учасники (4-6 чоловік) разом з головою, роль якого виконує, як правило, учитель, утворюють «експертну групу», що обговорює проблему спочатку між собою, а потім кожен експерт висловлює свою думку всім іншим учасникам. Зазначена форма дискусії потребує компетентності й ретельної підготовки основних учасників («експертів»). Також треба контролювати, щоб найбільш активні учні не перехопили всю ініціативу, та суворо дотримуватись регламенту (тривалість однієї доповіді — 3-5 хв.).

«Круглий стіл» — форма публічного обговорення тих чи інших питань, якій притаманні певний порядок і черговість висловлювань його учасників, а також рівні права й позиції всіх присутніх. Це простіша й м'якша форма обговорення, ніж дебати, «мозковий штурм», диспут тощо. Проводити його можна у різних ситуаціях і з різною метою: перед постановкою проблеми, з

метою генерування нових ідей, обговорення наявних, щоб підбити підсумки, після якогось заходу [2].

«Концентричні кола» — дискусія невеликої групи учнів, котру залучають до спілкування інші учасники. Група обговорює тему, інші слухають, потім здійснюється обмін позиціями. Концентричні кола рекомендується використовувати в роботі з великими групами (15-30 учасників). Така дискусія проводиться два рази по п'ятнадцять хвилин.

Г. П'ятакова й О. Глотов рекомендують використовувати й інші форми, послуговуючись при цьому терміном «інтерактивні прийоми організації обміну думками»:

- «форум» (обговорення нагадує «панельну дискусію», включається обмін думками з аудиторією);
- «засідання суду» (імітація слухання справи в суді, ролі всіх учасників чітко розподілені);
- «дебати» (обговорення проблемних питань на основі заздалегідь підготовлених виступів учасників двох команд-суперників);
- «техніка акваріума» (створюються 2-4 групи, які по черзі займають місце в «акваріумі» й обговорюють запропоновану ситуацію, діяльність кожної групи обговорюється також класом) [5].

Цікавим є **«метод ПРЕС»**. Цей нескладний метод варто застосовувати з метою навчити аргументувати власні думки. Суть його полягає в покроковому проходженні чотирьох етапів:

1. **ПОЗИЦІЯ**. Висловити свою точку зору, пояснити, у чому вона полягає (*«Я вважаю, що...»*).
2. **ОБГРУНТУВАННЯ**. Пояснити причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази (*«...тому, що...»*).
3. **ПРИКЛАД**. Навести приклади, додаткові аргументи на підтримку своєї позиції, назвати факти, які демонструють Ваші докази (*«наприклад, ...»*).
4. **ВИСНОВКИ**. Узагальнити свою думку, зробити висновок (*«отже, ...»*, *«таким чином, ...»*).

У старших класах можна використати картки з дидактичним матеріалом і запропонувати проаналізувати за поданою схемою мовні явища. Наприклад, «Просте чи складне речення», «Словосполучення чи ні», «Двокрапка чи тире» – 11 клас; «Яким стилем написаний текст», «Який розряд прикметника», «Запозичене чи власне українське слово» – 10 клас.

«Метод ПРЕС» розвиває вміння чітко й стисло формулювати та аргументовано висловлювати думку з дискусійного питання, сприяє усвідомленню чіткої будови творів, що, у свою чергу, ефективно впливає на розвиток комунікативних умінь як в усній, так і в писемній формі.

Прийоми «методу ПРЕС» входять і до іншої форми обговорення дискусійних питань – «**Займи позицію**». Перш ніж висловити свою думку з приводу оголошеного дискусійного питання, кожному учневі пропонується підійти до однієї з табличок «ТАК», «НІ», «НЕ ЗНАЮ» й обґрунтувати вибір. Після того, як усі висловлять свої аргументи класу, дозволяється змінити точку зору й підійти до іншого плакату, пояснивши причину свого переходу й назвавши найбільш переконливу ідею чи аргумент протилежної сторони.

Варто зазначити, що застосування дискусії на уроках мови відбувається в двох напрямках: дискусія як предмет вивчення в старших класах (програмою передбачено відповідні уроки розвитку мовлення в 11 класі) і дискусія як навчальний метод. Тому вчителю-словеснику треба ґрунтовно володіти технологією підготовки й здійснення обговорення дискусійних питань.

Рекомендуємо дотримуватися такої схеми:

I Планування дискусії:

а) вибір теми (найчастіше проблемні, щоб підходи до їх висвітлення були різновекторними, актуальними, соціально важливими й цікавими для дискутантів; дискусії, пов'язані з мовним матеріалом, повинні донести до учнів думки про складність мовної матерії, навчати бути уважними до фактів мови тощо; важливим орієнтиром у доборі теми є також підготовленість самого викладача й достатня зрілість учнів для вивчення конкретної теми).

б) складання плану дискусії (план треба складати й пропонувати

заздалегідь, щоб учні підготувалися до дискусії, або ж безпосередньо на початку обговорення);

в) формулювання чітких і недвозначних питань, створення відповідної атмосфери та нагадування правил ведення дискусії.

II Хід дискусії:

а) актуалізація основних правил участі в дискусії;

б) обговорення дискусійних питань за планом.

III Підбиття підсумків дискусії:

а) стисло сформулювати суть позицій, що висловлювалися в процесі обговорення;

б) підкреслити обґрунтованість певних позицій, непереконливість інших;

в) звернути увагу на точність формулювання дискутантами тез та чіткість і переконливість їхніх аргументів;

г) відзначити культуру мовлення дискутантів, проаналізувати стиль висловлювань;

д) відзначити толерантність учасників дискусії.

Актуальною й цікавою для старшокласників є дискусія на тему «Чи повинен справжній чоловік уміти битися?». Молодь залюбки висловлює свої думки, наводячи аргументи на підтвердження запропонованих тез:

1. Справжнього чоловіка бійка принижує. Він цінує силу розуму, а не м'язів.

2. Що це за чоловік, якщо він не може постояти за себе, свою подругу чи друзів? Чоловічий характер проявляється передовсім у фізичній силі.

3. Справжній чоловік повинен бути фізично розвинутим, здатним правильно оцінити ситуацію.

4. Справжній чоловік не той, хто вдається не роздумуючи до кулаків, а хто вміє переконувати словом.

Таку дискусію називають **оцінювальною**. Її мета – не стільки прояснення позицій сторін, скільки вдосконалення навичок дискутування. Оцінювальну

дискусію можна проводити лише за умови, якщо учні навчилися працювати в групах і засвоїли технологію розв'язання проблем. У такій дискусії учасники працюють у малих групах і одержують бали за свою роботу. Учитель, який веде дискусію, оцінює участь кожної особи, а після закінчення – обговорює її результати разом з учасниками.

Учні заздалегідь об'єднуються в кілька підгруп по 6-8 осіб. Одна з підгруп розташовується в центрі аудиторії, решта разом з учителем розміщується довкола них. Тривалість дискусії – від 8 до 20 хв (залежно від теми). Учасники дискусії користуються планом, аби не відхилитись від теми. Важливим є момент переходу від одного пункту плану до іншого: перехід має бути переконливим й обґрунтованим. Проте до наступного пункту переходять лише за відсутності бажаних висловитись або щось додати. У процесі дискусії з метою оцінювання учнів учителі записують заохочувальні й штрафні бали в спеціально підготовлену таблицю з прізвищами дітей (Додаток Є).

Після закінчення дискусії вчитель підбиває підсумки й оголошує суму набраних кожним балів. Крім того, що оцінюється персональна діяльність учасників, можна відзначити особливості колективної роботи. Доцільно зосередити увагу учнів на допущених помилках, визначити ключові моменти і, якщо є потреба, винести їх на окреме обговорення за межами дискусії.

Слід зазначити, що керування ходом дискусії полягає не в постійних директивних репліках чи викладанні власної позиції з кожного обговорюваного питання. Основне знаряддя організатора – запитання. Практика показує, що найефективнішими є запитання відкритого типу, які стимулюють мислення, «дивергентні» чи «оцінювальні» за своїм змістом. «Відкриті» запитання, на відміну від «закритих», не передбачають короткої однозначної відповіді. Це запитання типу «Як...?», «Чому...?», «За яких обставин...?», «Що може відбутися, якщо...?» тощо. «Дивергентні» запитання спрямовані не на єдину правильну відповідь, вони спонукають до пошуку, творчого мислення. «Оцінювальні» запитання пов'язані з виробленням дискутантами оцінки того чи іншого явища, власної думки.

У соціально-психологічних дослідженнях останніх десятиліть виявлено, що запитання є не єдиним засобом керувати дискусією. Більше того, досить часто вони не лише не стимулюють обговорення, а й можуть гальмувати його. І навпаки – мовчання організатора, пауза дають можливість дискутантам подумати. Запитання у момент неясності, плутанини в основних поняттях чи фактичному матеріалі можуть призвести до ще більшого непорозуміння, тому в навчальних дискусіях часто рекомендуються роз'яснювальні, інформативні короткі висловлювання організатора навчання. Ефективним є парафраз, особливо у випадках, коли думку учень сформулював не досить чітко. Якщо ж висловлення незрозуміле чи недоречне, педагог повинен тактовно про це сказати. Наприклад, «Здається, я не зовсім розумію, що Ви маєте на увазі» або «Мені не зовсім зрозуміло, яким чином те, що Ви говорите, пов'язане з темою (запитанням)».

На наш погляд, продуктивність генерації ідей збільшується, якщо вчитель дотримується таких правил:

- надає час для обміркування відповідей;
- уникає запитань, які нечітко сформульовані;
- не ігнорує жодного запитання;
- розширює думку або змінює її напрям;
- уточнює висловлювання;
- уникає узагальнень;
- спонукає учнів до поглиблення думки.

Крім того, педагог повинен зважати на психологічний тип учасника: «сильному» слід ставити складні запитання; до «їжака» звертатися за роз'ясненнями; «сором'язливим», «незацікавленим», «мовчунам» – давати можливість висловитися першими, ставити нескладні запитання, підтримувати в них упевненість у власних силах; «агрессору», який критикує всіх і все, одразу ставити запитання типу «що ви пропонуєте?»; «марнослову» – тактовно нагадувати про регламент; з «великим цабе» уникати прямої критики, застосовувати техніку «так, але»; «провокатору», який спеціально ставить

запитання, що ведуть у глухий кут, блокує дискусію, слід переадресувати його ж запитання.

Важливим етапом роботи вчителя є аналіз і оцінювання проведеної дискусії. Ефективність обговорення дискусійних питань, на наш погляд, визначають такі критерії: культура дискусії; змістовність, глибина обговорення; активність більшості учасників; демонстрація різних точок зору; реалізація мети дискусії; дотримання теми обговорення; структурованість, логічність дискусії; позитивність, емоційність учасників; продуктивність і конструктивність дискусії; завершеність дискусії.

Безпосередніх учасників дискусії – старшокласників – не варто оцінювати лише за активністю чи грамотно побудованими висловлюваннями. Пропонуємо застосовувати аналіз у трьох площинах: діловій, риторичній та етичній (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівні оцінювання дискусій

Діловий	Риторичний	Етичний
ступінь підготовки та засвоєння матеріалу, ефективність рекомендацій, аргументованість позицій чи пропозицій	культура мовлення, лаконічність, логічність у відповідях, чіткість і доказовість висновків	манера поведінки, уміння підтримувати зв'язок з аудиторією, тактовно і коректно відповідати на запитання, толерантно ставитися до інших людей та їхніх поглядів

Якщо вчитель систематично використовує у своїй роботі зі старшокласниками технології опрацювання дискусійних питань, він має сформулювати (а в старших класах це можна зробити навіть разом з учнями) поради учасникам дискусій. Можна виготовити плакат з такими порадами:

Поради учасникам дискусій:

1. *Не стверджуйте того, чого не можете довести.*

2. *Умійте вислухати й зрозуміти опонента.* Пам'ятайте, що одне із завдань суперечки розумних і толерантних людей – знайти спільне в їхніх точках зору.

3. *Навчіться слухати критику, віддавайте належне своєму опоненту, коли він має рацію.*

4. *Не нав'язуйте своїх думок чи поглядів.*

5. *Не бійтеся сперечатися з більш підготовленими опонентами.* Епікур говорив, що в суперечці більше виграє переможений, бо помножує свої знання. Коли у співрозмовників є по одній ідеї, то, здійснивши обмін, вони будуть мати вже дві ідеї кожен.

6. *Уважно ставтеся до висловлювання найслабшого опонента.* Він може несподівано для себе та оточуючих знайти оригінальне розв'язання проблеми.

7. *Будьте самокритичними.* Не соромтеся визнавати свої помилки. Цим ви завоюєте симпатії опонентів.

8. *Сперечатися треба лише тоді, коли є предмет спору,* тобто проблема, щодо якої дискусанти мають протилежні або просто різні погляди.

9. *Не дозволяйте відвести себе вбік від теми дискусії,* тобто від того положення, яке доводиться або спростовується.

10. *Аргументи мають бути істинними твердженнями,* вони не повинні суперечити один одному. Ваш додатковий аргумент в суперечці – посмішка.

11. *Слідкуйте за своєю мовою,* бо саме через вуха опонента ваші думки дійдуть до його розуму й серця.

12. *Тон виступу в дискусії повинен бути вневним,* але не задавакуватим. Залишайте можливість для відступу і тому уникайте категоричних суджень та висновків.

Висновок. Отже, застосування технологій опрацювання дискусійних питань на уроках української мови в старших класах стимулює пізнавальну діяльність і самостійність учнів, заохочує ініціативність учнів, розвиває творчу

активність, дає змогу створити комфортні умови спілкування, залучити всіх учнів класу до активної взаємодії.

Як і кожна форма роботи з учнями на уроці, технології опрацювання дискусійних питань не досконалі, не є самоціллю в педагогічному процесі. Вважаємо, що кожен учитель має право обирати такі форми роботи, які відповідають меті навчальної дисципліни, завданням конкретного уроку. Застосування різних форм дискусій, методів і прийомів дискусійного обговорення потребує ще значного наукового дослідження. Зокрема, подальші пошуки можуть бути спрямовані на дослідження особливостей використання їх під час вивчення окремих тем, взаємозв'язку з іншими інноваційними освітніми технологіями, вимог до особистості вчителя як учасника процесу тощо.

Використані джерела

1. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам / Арнольд Гольдштейн, Володимир Хомик (пер. з англ.). — К.: Либідь, 2003. — 520с.
2. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. — М: Наука, 1997. — 223 с.
3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологи: Учебник для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений / [под ред. С. А. Смирнова]. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 512 с.
4. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. — К. : А.С.К., 2004. —192 с.
5. П'ятакова Г. П. Інтерактивні методики та специфіка їх застосування у вищій школі / Г. П. П'ятакова, О. Л. Глотов. — Тернопіль, 2002. — 20с.

Dzhendzhero O.

Interactive technologies applications at the Ukrainian language lessons at High School (by the example of discussion issues processing technologies)

This article examines the usage problem of discussion and its varieties at the Ukrainian lessons at senior school, highlights the organization stages of discussion, defines the criterion of estimation, and submits the practical advices for teachers to build learning process based on interactive communication with students.